

Список використаних джерел:

1. Тюрменко І. Нарис історії Товариства «Волинь» та Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі (1949–2009) : монографія / І. І. Тюрменко. — К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. — 88 с.
2. У ювілейні роки: 1970-1971 // Літопис Волині : наук.-попул. зб. волинезнавства. — Вінніпег. — 1972. — № 10. — С. 1-5.
3. Лист А. Шумовського та М. Бойка до митрополита Іларіона від 25 серпня 1954 р. // Архів УПЦК. — Фонд митр. Іларіона. — Кор. 27, п. «Річні звіти за 1963–1966 рр.».
4. Онуфрійчук І. 20-ліття творчої праці Т-ва «Волинь» у Вінніпезі // Літопис Волині. — 1972. — №. 10–11. — С. 5–13.
5. Лист митр. Іларіона до Видавничого Комітету при Товаристві «Волинь» від 10 жовтня 1966 р. // Особистий архів Н. Шаварської.
6. Лист митр. Іларіона до Видавничого Комітету при Товаристві «Волинь» від 26 червня 1967 р. // Особисті архіви Н. Шаварської та С. Ярмуся.
7. Подворняк М. Етимологічно-семантичний словник української мови // Літопис Волині. — 1982. — № 13–14. — С. 139–144.
8. Рудницький Я. Пам'яті Ю. Мулика-Луцика — етимолога // Там само. — 1999. — № 19–20. — С. 158–160.

The article is about co-operating on the field of the Ukrainian culture metropolitan Ilarion (I. Ohienka) with Society «Volhynia» and by Institute of experiments of Volhynia in Winnipeg (Canada). The role of orthodox metropolitan in development of national-culture life and payment of Volhynia society opens up in scientifically publisher business in Ukrainian foreignness.

Keywords and word-combinations: society «Volhynia», Institute of experiments of Volhynia, metropolitan Ilarion, scientifically publisher activity, culture of Ukrainian foreignness.

Отримано: 26.08.2010 р.

УДК 001(477)(092):811

Т. Й. Франчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОВА ЯК «СТУПІНЬ НАШОЇ СВІДОМОСТІ», ЯК «НАЙПЕРША СТОРОЖА НАШОГО ПСИХІЧНОГО «Я»

У статті йдеться про проблеми дослідження рідної мови як значущого фактора формування комунікативної культури молодшої людини, її духовного та психічного розвитку.

Ключові слова та словосполучення: комунікативна культура, особистісно орієнтована освіта, мовленнєвий досвід.

Важко переоцінити літературний доробок Івана Огієнка, де він торкається проблеми трактування духовного змісту рідної мови. Складається враження, що він настільки глибоко, всесторонньо розуміє мову (на чуттєвому, логічному, науковому рівнях), а також її силу та значення у формуванні людини, народу, нації, якості людського життя в цілому, що він сам визначив для себе місію — донести власне розуміння та зроблені відкриття до якомога ширших

верств українства: через заняття зі студентською аудиторією, публічні лекції, духовні проповіді, літературні твори різних жанрів.

Чого тільки вартують фрази, які вже давно стали афоризмами, оскільки в них закодовані смисли, які ще багато поколінь будуть намагатися осягнути, які є актуальними безвідносно до часових рамок та особливостей соціокультурного та економічного життя людей. «Мова — ... вияв людського духа», «Людина тільки в рідній мові стає Людиною довіку», «Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб», Рідна українська мова гріє нашу душу божественним вогнем, вона бринить для нас небесними звуками», «Любіть українську мову як душу свою» [3, с. 46-48].

Зреалізувати означені функції рідної мови досить складно: є багато чинників, які тією чи іншою мірою впливають на процес. Водночас, немає потреби доводити, що найвищий потенціал у зазначеному аспекті має сам процес, технологія оволодіння мовою.

Проблема набуває особливої актуальності на етапі зміни концепції освіти, переходу на принципово іншу формулу організації діяльності. Навчання фактично можна розглядати як «зустріч» двох досвідів: об'єктивного, що представляє наука через відповідну навчальну дисципліну і суб'єктивного досвіду самого учня, студента як важливого джерела індивідуальної життєдіяльності. Традиційна, інформаційно-репродуктивна освіта реалізується через наперед визначені і ззовні задані зразки, моделі організації навчальної діяльності, що передбачають і характер опрацювання змісту і варіант організації навчання, і запрограмовані заздалегідь його результати (однакові для всіх). За такої системи учень (студент) виступає об'єктом навчальної діяльності, в яку його індивідуальний досвід практично не включений, а тому зрозуміло, що в такий спосіб відбувається його «витіснення» за рахунок об'єктивного, тобто наукового знання. Саме цей факт до певної міри пояснює індивідуальне ставлення учнів до навчання загалом, формування власної мовленнєвої компетентності, культури, зокрема (навчання не співвідноситься з їх особистісними та життєвими смислами та пріоритетами).

За інноваційної, особистісно орієнтованої освіти відбувається «взаємодія досвідів» через «зняття» об'єктивного значення навчального матеріалу та виявлення в ньому суб'єктивного смислу особистісно стверджуваних цінностей. Особистість школяра (студента) та її індивідуальний досвід не просто враховуються, вони є центром освітньої системи. Суб'єктивний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти. Немає необхідності доводити, що навчальна інформація, яка пройшла особистісну «обробку», засвоюється значно краще, її інтеграція з власним досвідом (баченням проблеми, своїми позиціями у її сприйнятті, трактуванні, власними цінностями, інтересами, пріоритетами, а також своїм стилем та методикою роботи з інформацією) забезпечує усвідомленість навчального процесу та його результатів, вищий рівень діяльності отриманого знання, а значить можливість його використання на творчому рівні. І що представляє найвищу цінність, навчання, організоване в такий спосіб, безпосередньо орієнтоване на розвиток

особистості дитини, сфер її психічного, духовного розвитку, вона реально творить себе і свій навчальний простір (що є значущою частиною життєвого), формує життєві принципи, позиції, пріоритети.

Отож, рідну мову, як будь-який інший навчальний предмет, можна вивчати двома принципово різними шляхами — науковим (оволодіння визначеним об'ємом лінгвістичних знань, які відповідають за грамотність мовлення, правильне користування стилями, формами, жанрами) і досвідним (формування умінь і навичок вільного володіння мовою у всіх видах мовленнєвої діяльності). Зрозуміло, що в умовах інформаційно-репродуктивної освіти (середньої, вищої) вибудувалась система, за якої практично актуалізується перший шлях, лінгвістичний, він мало взаємодіє з досвідним, а тому мова більшою мірою сприймається як засіб комунікації, в її контексті не формуються глибокі культурологічні пласти, пов'язані з національною самоіндентифікацією, патріотизмом, особистісною самореалізацією.

В результаті маємо протиріччя — школярі, студенти засвоюють обширний теоретичний матеріал з мови, а реально їх мовлення відзначається убогістю, невиразністю, схематичністю, несформованістю власного стилю і, що саме головне — відсутністю потреби та вмінь його постійно удосконалювати. Тобто, навчальний матеріал і особистісний досвід школяра, студента існують як дві відносно автономні субстанції, мовлення немає особистісно означеної основи, а тому воно мало корелює з формуванням свідомості особистості, розвитком його психіки.

Загалом означена позиція не є принципово новою. Проблему цінності особистісного досвіду людини у будь-якій сфері діяльності, навчальній і поготові, досліджували філософи, психологи, педагоги, мовознавці різних історичних періодів.

Актуальними є роздуми відомого педагога К. Д. Ушинського про народ як основний суб'єкт творення досвіду власного мовлення: «... мова кожного народу створена самим народом, а не ким-небудь іншим. Приймаючи це твердження за аксіому, ми скоро, проте, стикаємося з питанням, яке мимоволі вражає наш розум: невже все те, що відбилося в мові народу, криється в народіві? Знаходячи в мові багато глибокого філософського розуму, справді поетичного чуття, витонченого, напрочуд вірного смаку, сліди праці дуже зосередженої думки, безодню надзвичайної чутливості до найтонших переливів у явищах природи, багато спостережливості, багато найсучаснішої логіки, багато високих духовних поривів та звичайних ідей, до яких з великим зусиллям добирається потім великий поет і глибокодумний філософ, ми майже відмовляємося вірити, що усе це створила ця груба, сіра маса народу, видимо, така далека і від філософії, і від мистецтва, і від поезії, яка не виявляє нічого витонченого в своїх смаках, нічого високого і художнього в своїх прагненнях. Та у відповідь на сумнів, що виникає у нас, з цієї ж самої сірої, грубої маси лине чудова народна пісня, з якої черпає натхнення і поет, і художник, і музикант; чути глибоке влучне слово, в яке з допомогою науки і дуже розвиненої мислі, вдумуються філолог і філософ й дивуються глибині та істині цього слова, що йде від найвіддаленіших, найдикіших часів неутцтва...» [5, с. 122].

Отож, потенціал мовленнєвого досвіду людини високий, звісно, не до кінця вивчений, а значить і не розроблена технологія його розвитку та максимального використання у формуванні мовної культури людини як значущої складової її духовного життя, національної самосвідомості.

У будь-якому разі в основу має бути покладений принцип індивідуальності, який проєктує не просто формування мови через «підгонку» її до єдиних загальноприйнятих стандартів, а через реалізацію особистісного, досвідного потенціалу особистості.

Відомий російський філософ В. Розанов визначив індивідуалізацію як базовий принцип в освіті. Суть принципу полягає в тому, щоб, як в того, хто вчить, так і в того, хто вчиться, були по можливості збережені індивідуальність, тобто те, що в людині представляє найвищу цінність. Справжня освіта насправді здійснюється через доторкання (взаємодію) індивідуальностей. «... Тільки як особистість, як саме ця визначена людина, а не «людина взагалі» я можу бути найбільш винахідливим в думках, своїх відчуттях, наполегливим і твердим в стремліннях. Залиште в мені «людину взагалі», дійте тільки на нього і тільки загальними своїми сторонами, і ви напевно зробите мене у всьому недалеким, до всього в'ялим, ні в чому не яскравим; непомітно для себе, ви станете і самі таким ж: ви багато чого ще не забудете, але краще в собі втратите; багато чого мене навчите, але не пробудите ніколи в мені самого кращого, що вже є, дримає, закладено в особливостях мого душевного складу» [4, с. 92].

Академік М. П. Щетінін, директор школи, в основі якої лежить концепція повноцінного природного розвитку дитини, робить спробу оцінити класичну систему організації освіти з точки зору забезпечення умов психофізичного розвитку дитини і відповідно моделює і реалізує на практиці принципово інший варіант школи, яка орієнтується не на навчальний процес, як самоцінність, а на дитину, що виступає ціллю і основним критерієм доцільності освітньої системи.

«Два взаємопов'язані пласти мислення — образне і мовленнєве — складають наш мислительний апарат. Про високорозвинуте образне мислення, високий рівень пізнавальних можливостей людини говорить сам факт оволодіння дитиною мовою. Напевно, впродовж всього її життя у неї не зустрічається більш важкого завдання, ніж навчитись говорити, вимовляти слова, зв'язувати їх у наповнене смислом речення. Безпомічний малюк вчиться говорити самостійно, сам собі виробляє методику навчання. Ніхто його не наставляє: «Відкрий рот, набери повітря, зімкни голосові зв'язки, підперши їх повітрям, і різко розімкни — це «а». Дитина просто слухає, співвідносить, порівнює, аналізує, робить висновки, виявляє закономірності, поступово просуваючись до мети. Яким має бути рівень образного мислення, щоб тільки знаходячись у мовній атмосфері, самостійно розібратись у значенні кожного слова і, розібравшись, навчитись управляти складним апаратом говоріння, навчитись, не знаючи правил, грамотно висловлювати свою думку. Що ж відбувається з першоосною — образним мисленням, коли сформувалось мовленнєве? Воно не відмирає, виконавши своє завдання. Слово, «як сигнал

первинного сигналу», як означення образу, не може бути відірваним від своєї суті, від свого істинного смислу, в протилежному випадку воно стає «сигналом нічого», порожнім звуком [7, с. 22].

Російський фізіолог Павлов І. П. довів, що словесно-знакове мислення потребує постійного «підкріплення» з боку образного. А образне, в свою чергу, потребує «підкріплення» — активної діяльності чуттєвої сфери через безпосередній контакт з оточуючою дійсністю. І це «підкріплення» є визначальною умовою нормального функціонування слова. Звідси випливає, що здоров'я, активність мислення (словесно-знакового і образного) в кінцевому рахунку обумовлені здоров'ям і активністю сенсорного, тобто чуттєвого апарату. Розвивати і удосконалювати мислительні здібності — значить перш за все розвивати і удосконалювати їх коріння — чуттєві форми сприйняття.

Активність інтелектуальних сил, властива ранньому віку, обумовлюється високою активністю двох взаємопов'язаних форм мислення: словесного і образного, яке, в свою чергу, ґрунтується на високій активності чуттєвих форм сприйняття. До школи три види активності можуть існувати стихійно у відносній рівновазі. В школі рівновага порушується. Друга сигнальна система посилено починає навантажуватись, а перша виконує в основному допоміжні функції».

Принцип орієнтації на чуттєві форми сприйняття дитиною дійсності, інтеграції словесного та образного досить успішно реалізований у «Школі успіху і радості» французького педагога Селестена Френе, в якій особлива увага приділялась формуванню мовлення дитини, в основі якого лежав принцип вільного розвитку дитини, максимальна актуалізація її чуттєвої сфери. «Традиційні методи змушують дітей імітувати мову дорослих, а неперервні одноманітні вправи на використання багаточисельних граматичних правил здатні викликати в учнів відразу до навчання. Вільні тексти вертають у школу рідну мову як живий засіб спілкування, вимагають ретельної роботи над словом» [6, с. 15]. За концепцією С. Френе мова не «підганялась» під стандарти мови дорослого, вона «вирощувалась», культивуєчи особистісну основу (результат індивідуального чуттєво-образного сприйняття світу і себе в ньому), і лише з орієнтацією на загальноприйняті мовні стандарти.

У контексті вищезазначених позицій різних авторів можна трактувати і підхід до вивчення рідної мови, розроблений професором Іваном Огієнко, який повною мірою зреалізований у його шкільному підручнику «Українська граматики. Частина перша. Основи українського правопису», у якому він сформував методичні поради, які є актуальними і дотепер, оскільки представляють логіку особистісно орієнтованого навчання. «Пильнуйте, щоб дитячі оповідання були одразу цілими і закінченими, по змозі гарненькими й по змісту, й по формі. Я раджу складати оповіданнячко до малюнка перше гуртом в школі і вже потім нехай запишуть його самі діти. Коли є змога або потреба, не звертайте великої уваги на мої питання й оповіди — гуртом виробіть собі свої, і дуже добре було б, коли б до малюнка підбирали якийсь живий недавній факт з свого шкільного життя». «Скрізь в своїй книжці, особливо в частині II, я пильнував провести ідею по-

вільного історичного розвою нашої мови; я бажаю, щоб діти втямили, що звуки й букви — це не одне й те ж, щоб вони втямили навіть саме життя звуків». «Практична робота — це робота мислення, що застосовує природні способи організації думки. Тому й пам'ять дитини стає дійовою, здатною в процесі мислення пройти вдруге, втретє і так без числа пройдені вже одного разу самостійно дитячою думкою шляхи. Ці сходинки учнівських відкриттів, що долаються в навчанні, зміцнюють волю учня й поступово формують стійкий потяг до подальшого пізнання» [Цит. за: 1, с. 24]. Принцип природо відповідності навчання, який покладений І. Огієнко в основу методики вивчення рідної мови, стає гарантом актуалізації особистісного, життєвого досвіду дитини і на його основі «вирощування» реальної мовної культури, яка, з одного боку, забезпечує тісну кореляцію з духовним, психічним розвитком дитини, а з другого — формує механізми забезпечення перманентності мовного розвитку на основі самоорганізації.

Отож, маємо багато співзвучних позицій різних авторів, які у різні часи, в контексті різних навчальних дисциплін представляли своє бачення справжнього, природовідповідного навчання, зокрема такої концепції та програми вивчення рідної мови, за яких вона стає основою формування загальної комунікативної культури людини, основою її духовного розвитку.

Аналіз системи вивчення рідної мови на всіх рівнях навчання (аж до спеціального навчання на філологічному факультеті) свідчить про те, що студент (учень) постійно виступає об'єктом у сфері навчальної діяльності, так само, як і його мовлення є об'єктом впливів, реформацій, корекцій, словом, орієнтацій на загальні, визначені для відповідного рівня мовні стандарти. Це пояснюється однією з найбільших вад знанневої (інформаційно-репродуктивної) концепції освіти, за якої філологічні знання, які системно набуваються за визначеними навчальними програмами, мало асоціюються з формуванням мовної культури особистості студента (школяра), оскільки в інформативно-репродуктивному режимі вони визначаються як об'єктивно існуючі, а не осмислюються в контексті власної концепції та досвіду мовлення.

Тому студенти не переймаються проблемами дослідження власного мовлення, намагаючись визначити загальний його рівень з тим, щоб постійно удосконалювати індивідуальну, особистісно означену програму його розвитку.

Мова в основному сприймається як засіб спілкування, вона позбавлена синкретичності, особистісної означеності, яка є предметом інтересу та постійного культивування, а значить і здатності до перманентного саморозвитку.

Очевидно, саме тому студенти стверджують, що їх мовлення на навчальному занятті суттєво відрізняється від мовлення в неформальних ситуаціях (з друзями, в колі сім'ї). Йдеться не про різні стилі мовлення, які закономірно різняться, залежно від конкретних ситуацій, а про принципово інший підхід до визначення типу мовлення. Позиції з цього приводу студентів: «Я соромлюся говорити літературною мовою, використовувати складні слова зі своїми рідними, оскільки це формує між нами дистанцію», «Намагаюся гово-

риту недбалою, засміченою (навіть з використанням ненормативної лексики) українською мовою серед однолітків, не розумію, але це, чомусь, є ознакою сучасності, стильності, привабливості».

Розвиток мовлення дитини на всіх рівнях освітньої діяльності реалізується більшою мірою шляхом накопичення додаткових знань у різних сферах лінгвістики. Власне мовлення не є сферою досліджень дитини та особливого пізнавального інтересу. Навіть для студента випускного курсу філологічного факультету досить складними (а для окремих і нереальними) є завдання: проаналізувати власне мовлення (за окремими критеріями, в цілому), визначити найбільш характерні його ознаки, особливості стилю, виявити вади мовлення, пояснити їх причини, дати характеристику індивідуального стилю мовлення, визначити найбільш суттєві проблеми його розвитку). Студенти не програмують систему саморозвитку власного мовлення, отож, воно відбувається стихійно, не піддається діагностиці, не визначаються пріоритетні напрямки його саморозвитку. Свідченням цьому є той факт, що випускник філологічного факультету, володіючи значним об'ємом наукових знань практично зі всіх дисциплін філологічного циклу, водночас, демонструє досить низький рівень сформованості власного мовлення. В такий спосіб практично паралельно формуються різні типи мовлення, однак вони не інтеріоризуються, оскільки обидва позбавлені особистісної основи. Студенти соромляться говорити літературною мовою, яка у них формувалась у ВНЗ, бо вона для них не є адекватною формою самовираження, вона позбавлена особистісного «остова», оскільки більшою мірою формувалась через запам'ятовування загальноприйнятих стандартів (для прикладу, так само смішно виглядає об'єктивно гарна сукня, але не по тобі шита).

Звісно, причин ситуації, що склалася, багато, їх можна трактувати передусім на рівні зовнішніх, пов'язаних з мовною політикою в державі, статусом мови в соціокультурному просторі, історичними витоками та динамікою розвитку мовної культури українського народу. Окрім того, середовище, яке виробило певні мовні стандарти, як правило, є досить консервативним і неприйнятним до нововведень, особливо тих, які створюють несприятливий фон для звичного мовлення його суб'єктів. Перелік причин можна продовжити. Однак, вважаємо, що однією з найбільш вад мовної політики є сфера освітньої діяльності.

Базовою умовою забезпечення цілісності освітнього простору в навчальному закладі є узгоджена взаємодія всіх суб'єктів його формування. Означена позиція набуває особливої актуальності, коли йдеться про ключові компетенції, що складають суть, а відтак і визначають ефективність освітньої системи. Наприклад, компетенції в сфері комунікативної діяльності в контексті навчального процесу передбачають: вміння володіти способами взаємодії з оточуючими, виступати з усними повідомленнями, вміти коректно вести діалог, вміти задавати питання, володіти різними видами мовної діяльності (монолог, діалог, читання, письмо), лінгвістичною та мовною компетенціями, володіти способами спільної діяльності в групі, прийомами дій в ситуаціях спілкування, вмінням шукати та знаходити компроміси, мати позитивні навички спілкування в полікультурному суспільстві та ін.

Зрозуміло, що дані компетенції є надпредметними, вони не можуть сприйматись як лише прерогатива лінгвістичних дисциплін, як це було розподілено в контексті академічної освіти. Саме тому у студентів (як і школярів) формувалось переконання, що мовлення на навчальних заняттях математики, географії є фактором несуттєвим і тому в рамках даних навчальних дисциплін формування мовної культури не програмувалось і не набувало відповідного технологічного забезпечення.

Особистісно орієнтована освіта передбачає програмування інтеграційних процесів, в основі яких — об'єднання потенціалів всіх навчальних дисциплін навколо формування тих базових утворень, які представляють найвищу значущість як в сфері навчальної діяльності, майбутній професійній, так і у життєвому просторі особистості в цілому. Індивідуальна програма розвитку комунікативної культури (за базовими характеристиками її можна ототожнювати з поняттям «комунікативна компетентність») студента вибудовується на основі валідних теоретичних засад, комплексно осмислюється студентом за цільовими, змістовими та технологічними складовими, набуває практичного досвіду реалізації в адекватних умовах цілеспрямованої професійної освіти, вона неодмінно перейде на рівень саморегуляції і по закінченню навчання. Основним гарантом забезпечення даного процесу буде виступати той факт, що головним суб'єктом формування та розвитку комунікативної культури виступає студент, а не викладач. Тому формула: не дати максимум знань, а навчити в їх контексті формувати професійно та особистісно значущі компетенції — набуває особливої ваги при переході на особистісно орієнтовану концепцію освіти.

Процес забезпечення реалізації означеного підходу надзвичайно складний і багатоаспектний. Передусім, має йтися про загальну концепцію формування комунікативних компетенцій студента, в якій окрім фундаментальної філософської, психологічної, соціологічної основи осмислення даного процесу, будуть виокремлені базові об'єкти інтеграції на міждисциплінарному рівні. І тільки тоді в рамках даної концепції будуть ревізуватися загальні підходи до вивчення конкретних навчальних дисциплін, тобто вивчатись можливості навчального предмету у формуванні мовних компетенцій у загальному комплексно розробленому варіанті. Важливо, щоб усі суб'єкти професійної підготовки об'єднались навколо цільової спрямованості, стратегічних напрямків, загальної логіки, а також діагностичних параметрів компетентності. Тоді і змістовий і технологічний аспект буде вибудовуватись в залежності від специфіки предмету, але з врахуванням загальної стратегії формування процесу. Лише за таких умов можна говорити про реальне формування комунікативної компетентності, основу якої складатиме мовна культура особистості, основним творцем якої буде виступати сам студент.

Тому, серед комплексу значущих напрямів широкомасштабної і багатовекторної роботи у сфері мовної політики, головним нам бачиться напрямок реформування освітньої сфери, в основі якої — програмування системи вивчення мови, формування мовної культури молоді людини, орієнтованої на реалізацію, окрім комунікативної, інших природних функцій мови, які визначив І. Огієнко в такий

спосіб: «мова — душа кожної національності», «мова — ступінь нашої свідомості», «мова — форма нашого життя», «мова — це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного Я».

Реалізація означених функцій можлива за умов:

1. Активного, цілеспрямованого переходу на основи особистісно орієнтованої освіти, яка трактується як взаємодія досвідів того, хто вчить та того, хто вчиться. Саме «об'єктивація» та «обробка» навчального матеріалу в контексті власного досвіду придасть йому особистісні смисли та буде «привласнена» досвідом як особистісно значуща інформація, яка може актуалізуватись на рівні мислення, свідомості, цінностей, реальних життєвих орієнтирів. Є лише один спосіб реалізувати особистісний підхід у навчанні — зробити навчання сферою самоствердження особистості.

2. Забезпечення інтеграції всіх суб'єктів формування мовленнєвої культури школяра, студента, реалізація потенціалу всіх навчальних дисциплін у зазначеному аспекті.

3. Програмування посилення соціокультурної функції мовлення на всіх рівнях та етапах її вивчення.

4. Орієнтації на формування індивідуальних програм мовленнєвого саморозвитку школяра, студента.

Список використаних джерел:

1. Болтівець С. Огієнко І.: мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / С. Болтівець // Дивослово. — 1994. — № 7. — С. 23-27.
2. Огієнко Іван. Українська грамати́ка. Основи українського правопису: підручник для першого року навчання в народній школі та для підготовчого класу шкіл середніх. — 2-ге видання, незмінне / Іван Іванович Огієнко. — К. : Відень, 1921. — 47 с.
3. Огієнкові афоризми і сентенції / упорядкування, вступна стаття і покажчик Зіновія Тіменика. — Львів, 1996. — 91 с.
4. Розанов В. В. Сумерки просвещения / В. Розанов ; сост. В. Н. Щербаков. — М. : Педагогика, 1990. — 624 с.
5. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : в 2 т. — К. : Рад. шк., 1983. — Т. 1. — С. 121-134.
6. Френе С. Избранные педагогические сочинения : пер. с франц. / С. Френе ; сост., общ. ред. и вступ. ст. Б. Л. Вульфсона. — М. : Прогресс, 1990. — 304 с.
7. Щетинин М. П. Объять необъятное / М. П. Щетинин. — М. : Педагогика, 1986.

The article deals with the problems of investigation of native language as an important factor of forming communicative culture of a young man, his spiritual and mental development.

Key words and combinations: communicative culture, person directed education, language experience.

Отримано: 30.08.2010 р.